

KEMPHAANTELLINGEN IN DRENTHE 1986-1987.

Peter Venema.

Inleiding.

Evenals in de voorgaande jaren is ook in 1986 en 1987 in Drenthe onderzoek gedaan naar niet broedende steltlopers. Stonden in het verleden de Wulp en de Grutto al eens centraal (Van Dijk 1985a, b), in 1986-87 viel de Kempphaan die eer te beurt.

De Kemphaantellingen in Drenthe zijn uitgevoerd als onderdeel van het landelijk project Kemphaanslaapplaatsen door de Nederlandse Steltloper Werkgroep (NSWG). Dit project beoogt na te gaan hoeveel Kempfanen ons land gebruiken als pleisterplaats gedurende de voor- en najaarstrek. Omdat de dieren de afstand tussen Afrikaanse winterkwartieren en de Noord- en Oosteuropese broedgebieden voor zover bekend grotendeels non-stop afleggen, met Nederland als enig tussenstation, is het pleisteren in ons land ook internationaal gezien van groot belang (Koopman 1986).

Naast het resultaat van de slaapplaattellingen zal in dit artikel ook kort worden ingegaan op de situatie van de Kempphaan als broedvogel in Drenthe.

Methode.

In 1986 en 1987 zijn 11-12 slaapplaatsen in Drenthe (of net daarbuiten) tijdens simultaantellingen onderzocht.

Dit gebeurde op drie data voor het broedseizoen en vier data erna. Voor de methode van tellen verwijs ik hier naar Van Dijk (1985) en Hustings et al. (1985).

Over het algemeen (genomen) zijn de Drentse steltloperslaapplaatsen goed bekend en hoeft weinig tijd besteed te worden aan het opsporen hiervan. In de praktijk zijn alleen de als slaapplaats al lang bekende gebieden onderzocht.

Hierdoor kunnen tijdelijk geschikte (en gebruikte) slaapplaatsen in een enkel geval over het hoofd gezien zijn, maar voor zover bekend zijn alle belangrijke pleister- en slaapplaatsen wel geteld.

Een leuke bijkomstigheid was dat in 1986 en 1987 de graslandgebieden rondom het Leekstermeer zowel in het kader van het Broedvogel Monitoring Projekt (BMP) als in het kader van de Provinciale-milieukartering (alleen in 1986) zijn onderzocht, waardoor een overzicht verkregen kon worden van de broedvogelstand in het de laatste nog regelmatig bezette Drentse broedgebied.

Resultaten.

De op de slaapplaatsen getelde aantallen worden in tabel 1 en 2 weergegeven. We zien in beide jaren een overeenkomstig beeld, bestaande uit een voorjaarsdoortrekkie in april-mei en een najaarstrekkie vooral in juli. In september en oktober worden in Drenthe praktisch geen Kemphanen waargenomen.

Dit beeld is in feite nog steeds overeenkomstig de situatie in de periode 1966-80 (Van Dijk & Van Os 1982), al gaat het momenteel dan om aanzienlijk lagere aantallen.

Tabel 1. Aantal Kemphanen op slaap- en pleisterplaatsen in Drenthe in 1986.

- is geen gegevens/niet geteld, (p) = pleisterend.

Gebied	27-30 mrt	17-20 apr	8-11 mei	18-20 jul	15-17 aug	12-14 sep	17-19 okt
Leekstermeer/Matsloot	16	10 (p)	12 (p)	73 (p)	0	0	0
Zuidlaardermeer	25 (p)	80	0	17 (p)	-	-	-
Esmeer	0	0	0	0	0	0	0
Diependal	0	52 (p)	-	2	-	0	-
Dwingelose heide	0	0	0	1 (p)	0	0	-
Nieuw-Buinen	0	7	0	-	19	1	-
Bargerveen	0	120 (p)	25 (p)	21 (p)	0	0	-
Westerzand	-	0	0	0	0	-	-
Wapserveen (petgaten)	-	4	0	0	0	-	-
Doldersumerveld	-	0	19 (p)	0	0	-	-
Canada	-	-	-	0	0	-	-
Totaal	41	273	56	114	19	1	0

Tabel 2. Aantal Kemphanen op slaap- en pleisterplaatsen in Drenthe in 1987.

- is geen gegevens/niet geteld, (p) = pleisterend

Gebied	27-29 mrt	17-19 apr	8-10 mei	17-19 jul	14-16 aug	11-13 sep	16-18 okt
Leekstermeer/Matsloot	12	8	35	50 (p)	0	0	0
Zuidlaardermeer	0	51	0	0	0	0	0
Esmeer	0	0	0	0	0	0	0
Diependal	-	0	0	9	0	0	0
Dwingelose heide	0	18	7 (p)	2	2	0	0
Nieuw-Buinen	0	0	2	0	16 (p)	4	0
Bargerveen	0	0	0	-	-	0	0
Westerzand	0	0	0	0	0	0	0
Wapserveen (petgaten)	0	0	7 (p)	0	0	0	0
Doldersumerveld	0	0	11	0	0	0	0
Canada	0	0	31	0	0	0	0
Wapserveld	0	0	6	0	0	0	0
Totaal	12	77	99	61	18	4	0

Er zijn in de broedgebieden rondom het Leekstermeer zowel in 1986 als in 1987 broedgevallen van de Kemphaan vastgesteld. In 1986 werden hier 4 tot 10 paar gevonden (resp. BMP-gegevens en Bijlsma & Wessels 1986). Dat er werkelijk van broeden sprake is blijkt uit waarnemingen van pulli en de vondst van een nest met 4 eieren in de Bolmert, direct ten zuiden van het Leekstermeer (med. K. Vogt).

In 1987 broedden er 6 paar rond het Leekstermeer (naar BMP-gegevens). Buiten het Leekstermeer-Matslootgebied zijn uit de onderzochte periode alleen incidentele broedgevallen uit 1987 bekend van de Dwingelose Heide (Van Dijk, Kleine & Koopman 1988) en van de Peizer- en Eeldermaden (Bijlsma & Wessels 1987).

Diskussie.

De aantallen op de slaapplaatsen illustreren een sterke teruggang: in de jaren '70 werden in de herfsttrekperiode maximaal 810 ex geteld en maximaal 980 ex gedurende de voorjaartrek (Van Dijk & Van Os 1982). In 1986 werden maximaal 273 ex tijdens de voorjaartrek en maar 114 ex in de herfsttrekperiode geteld. Het jaar 1987 gaf een nog triester beeld te zien: een maximum van slechts 99 ex in het voorjaar en een dieptepunt van 61 Kemphanen in de herfsttrekperiode. Nu geeft het resultaat van een simultaantelling natuurlijk niet meer dan een momentopname weer. In het Lauwersmeer bleek in het voorjaar van 1986 de doortrekkie van Kemphanen (2500 ex) precies in een periode van twee weken tussen de simultaanteldata te vallen (Van Dijk 1987). Op de teldata zelf werden daar niet meer dan 228 dieren gezien. Ook de aantallen in Friesland waren in het voorjaar van 1986 lager dan aan het eind van de zeventiger jaren (Timmerman 1977, Bouma et al. 1978, NSWG 1987). Desondanks mag aangenomen worden dat de nu in Drenthe waargenomen afname wel degelijk reëel is. Het doortrekverloop in de provincie valt namelijk gunstig samen met de keuze van de teldata (zie het intermezzo). Uit waarnemingen op een aantal regelmatig onderzochte Drentse slaapplaatsen is evenmin gebleken dat er belangrijke doortrek buiten de simultaanteldata heeft plaatsgevonden.

Als broedvogel is de Kemphaan nagenoeg uit Drenthe verdwenen.

Hiermee volgt deze soort ook in onze provincie helaas het landelijke beeld (SOVON 1987). Alleen in het Leekstermeer-Matslootgebied komt de soort nog jaarlijks tot broeden al zijn de aantallen ook daar sterk afgenomen: van 90-120 paar in 1980 (Van Dijk & Van Os 1982) tot 4-10 paar in 1986-87.

Het lijkt op grond van het nu beschikbare materiaal nog slechts een kwestie van tijd te zijn voordat de Kemphaan definitief uit Drenthe verdwenen is.

Aangezien vrijwel alle waargenomen Kemphanen broedvogels van elders zijn, is er in Drenthe meer aan de hand dan alleen maar een verwording van de situatie op de broedplaatsen. Als deze trekvogels, die op de trek wellicht best met een kwalitatief iets minder goed biotoop uit de voeten kunnen zo dramatisch in aantal afnemen, is het zeker goed mis! Voor zover de oorzaken binnen de provincie kunnen liggen moet vooral gedacht worden aan veranderingen in landbouwkundig gebruik van de grond, die direct van invloed zijn op de beschikbaarheid van voedsel zoals wormen en insecten. Een rijk voedselaanbod is immers voor trekvogels een belangrijke voorwaarde om voldoende reserves op te kunnen bouwen. Het is onbekend, maar zeker niet ondenkbeeldig, of luchtverontreiniging (de zure regen) in deze een kwalijke rol meespeelt door een moordende invloed op

het bodemleven uit te oefenen. Daarnaast is voldoende rust voor trekvogels van groot belang; een telkens weer opgejaagde Kempphaan heeft weinig aan een rijk voedselaanbod. Rust op de slaappleatsen is tevens essentieel. Wat dit betreft zijn bijvoorbeeld bij het Leekstermeer nogal wat staaltjes van verstoring waargenomen; van surfers en vissers tot vogelaars, allen 's avonds recreërend midden op de slaappleats!

Dat de achteruitgang van weidevogels (waaronder de Kempphaan) als broedvogel in Drenthe niet op zichzelf staat is al eerder betoogd (Van Os 1983 en 1985). De oorzaken voor deze landelijke teruggang worden vooral in de intensivering van de landbouw gevonden. Over de afname van weidevogels als trekvogel is minder bekend. Tellingen op slaappleatsen van de Grutto in 1984 en 1985 (Van Dijk 1985) laten evenals bij de nu besproken Kempphaan, een forse aantalsvermindering in Drenthe zien ten opzichte van de tellingen in 1977-80. Voor de Grutto wordt de afname niet in een veranderende situatie op de slaappleatsen gezocht, maar eerder in het teruglopen van de broedvogelstand of het eventueel verkiezen van pleisterplaatsen elders in ons land.

Aangezien er voor dit laatste geen duidelijke aanwijzingen zijn en de Kempphaan in ons land geen broedvogelaantallen van betekenis meer kent, moet de afname ook bij de Grutto wellicht in een heel ander licht worden gezien. Mogelijk is de situatie in de Drentse (en Nederlandse) weiden zodanig verslechterd dat de centrale functie als tussenstation op de trek inmiddels opgegeven is en een andere trekstrategie verkozen wordt. Om hier enig inzicht in te verkrijgen is het beslist noodzakelijk nader onderzoek uit te voeren, waarbij gekeken wordt naar de biotoopkeuze van de pleisterende vogels en de voedselsituatie daar te bemonsteren. Dat dit geen werk voor hobbyisten meer is moge duidelijk zijn. Het constateren van de veranderingen is echter wel te danken aan de inspanningen die veel 'amateurs' zich getroost hebben en die daarmee voortreffelijk de vinger aan de pols weten te houden.

Dankwoord.

De volgende waarnemers (en informanten) hebben in 1986 en/of 1987

Kemphaangegevens verzameld en worden hiervoor hartelijk bedankt.

ACJN Hoogeveen, J. van Berkel, L. Boon, J.G. Colpa, J. Dekkema, A.J. van Dijk, H. Enting, J.H. Hilbrands, IVN Roden, JVWG Zuidlaren, H. v.d. Jeugd, R. Keizer, J. Kleine, G.J. Klop, E. Koopman, M. Noback, M. Olthoff, J. Santing, SBB Drenthe, W.F. Spoelder, P. Venema, K. Vogt.

Literatuur.

- Bijlsma, R.G. & H. Wessels, 1986 : Broedvogelinventarisatie Noordwest-Drenthe 1986.
Rapport, Provincie Drenthe.
- Bouma, P. et al., 1978 : De Kemphaan, Goudplevier en Wulp in Friesland, een gecombineerde dag- en slaapplaattelling.
Rapport, SBB Friesland & Fryske Foriening foar Fjildbiology (FFF).
- Dijk, A.J. van, & B.L.J. van Os, 1982 : Vogels van Drenthe.
Van Gorcum, Assen.
- Dijk, A.J. van, 1985a : Tellingen op Slaapplaatsen van de Wulp.
in: Drentse Vogels 1. pag 42-45.
- Dijk, A.J. van, 1985b : Project Gruttoslaapplaatsen in Drenthe.
in: Drentse Vogels 1. pag 91-93.
- Dijk, A.J. van, Kleine, J. & E. Koopman, 1988 : Fauna-inventarisatie Dwingelderveld 1987.
Rapport, Hoogeveen.
- Dijk, K. van, 1987 : De trek van steltlopers door het Lauwersmeer in het voorjaar van 1986.
in: Grauwe Gors 15 no 2. pag 8-22.
- Hustings, M.F.H. et al., 1985 : Vogelinventarisatie.
Pudoc/Vogelbescherming, Wageningen/Zeist.
- Koopman, K. 1986 : Primary moult and weight changes of Ruffs in the Netherlands in relation to migration.
in: Ardea 74 (1986) pag 69-77.
- Nederlandse Steltloper Werkgroep, 1987 : Voorlopig verslag 1986, Kemphanenproject 1986-1987.
- Os, B.L.J. van, 1983 : Weidevogels en overige fauna in agrarische landschappen in Drenthe. Rapport, PPD Drenthe.
- Os, B.L.J. van, 1985 : Weidevogels in Drenthe in 1975-82.
in: Drentse Vogels 1. pag 72-76.
- SOVON, 1987 : Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON, Arnhem.
- Timmerman, A. Azn., 1977 : De Kemphaan in Friesland.
Een voorjaarsstelling. Rapport SBB Friesland & FFF.

Wessels, H. & R.G. Bijlsma, 1987 : Broedvogelinventarisatie
Noord-Drenthe en boswachterij Schoonloo 1987.
Rapport, Provincie Drenthe.

